

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2025.20.344120>

УДК 94(477)

SOURCES ON THE QUESTION OF THE HISTORICAL CONTINUITY OF THE TOPONYM KHOJABEI AND ITS PHONETIC INTERFERENCE KOCHUBEI–HADJIBEY–HAJIBEI

Oleksandr Sereda

PhD (History)

Institute for Historical Studies,
Bulgarian Academy of Sciences.

52, Shipchenski prohod Blvd. 1113 Sofia,
Bulgaria

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-5921-8907>

E-mail: olexer@ukr.net

Citation: Sereda, O. (2025) Sources on the question of the historical continuity of the toponym Khojabei and its phonetic interference Kochubei–Hadjibey–Hajibei, *Chornomors'ka mynuvshyna: transactions of Department of Cossack History in the South of Ukraine*, 20, pp. 162–178.

Submitted: 12.11.2025

Abstract

The publication presents for the first time four Ottoman-Turkish documents on the history of Khojabey as key sources of the late 16th century in determining the historical continuity of the Ottoman period of existence. Additionally, a table of annotations of Ottoman-Turkish documents of the 18th century is offered in translation into Ukrainian, containing information on the use of the toponym Khojabey/Kojabey, and in the double naming Khojabey/Odesa in annotations to documents of the 19th – early 20th centuries. Most of the Ottoman documents on Khojabey in the 18th century mainly concern the reconstruction of the old or the construction of a new fortress, the construction of infrastructure inherent in the Ottoman city. It was during this period that a clear administrative subordination to the Akkerman sanjak was recorded, which was entrusted with the provision of building materials during the new period of rebuilding the fortress. The full translation of four documents of the late 16th century allows us to assert the consistent historical existence of Khojabey. The presented documents and annotations to the documents originate from the Ottoman Archives of the State Archives Directorate in Istanbul.

Keywords: Ottoman-Turkish documents, Hocabey, Hadjibey, toponym.

ДЖЕРЕЛА ДО ПИТАННЯ ІСТОРИЧНОЇ ТЯГЛОСТІ ТОПОНІМУ ХОДЖАБЕЙ ТА ЙОГО ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ КОЧУБЕЙ–ХАДЖИБЕЙ–ГАДЖИБЕЙ

Oleksandr Sereda

Кандидат історичних наук

Інститут Історичних Досліджень,
Болгарська Академія Наук.

52, бул. Шипченски проход, 1113 София,
Болгарія

ORCID iD:

<https://orcid.org/0000-0002-5921-8907>

E-mail: olexer@ukr.net

Анотація

В публікації вперше представлено чотири османсько-турецьких документа з історії Ходжабея, як ключові джерела кінця XVI ст. у визначенні історичної тягlosti османського періоду існування. Додатково у перекладі на українську мову пропонуються таблиця анотацій османсько-турецьких документів XVIII ст., що містять інформацію про використання топоніму Ходжабей/Коджабей, і у подвійному іменуванні Ходжабей/Одеса в анотаціях до документів XIX – початку XX ст.

Цитування: Середя О. Джерела до питання історичної тяглості топоніму Ходжабей та його фонетичної інтерференції Кочубей–Хаджибей–Гаджибей. *Чорноморська минувшина*: зап. Від. історії козацтва на півдні України: зб. наук. праць/ за ред. В. А. Смоля. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. Вип. 20. С. 162–178.

Отримано: 12.11.2025

1,1 д.а.

Більша частина османських документів щодо Ходжабея у XVIII ст. переважно стосуються відбудови старої чи будівництва нової фортеці, будівництва інфраструктури притаманної османському місту. Саме у цей період фіксується чітке адміністративне підпорядкування до Аккерманського санджака, на який покладається забезпечення будівельними матеріалами під час нового періоду відбудови фортеці. Повний переклад чотирьох документів кінця XVI ст. дозволяє стверджувати про послідовне історичне існування Ходжабея. Представлені документи і анотації до документів мають походження з фондів Османського архіву Державного управління архівів в Стамбулі.

Ключові слова: османсько-турецькі документи, Ходжабей, Хаджибей, топонім.

Османська минувшина населеного пункту на місці сучасної Одеси не викликає двозначності у своєму історичному існуванні та у послідовності свого розвитку від османського до російського періоду управління. Дискусійними питаннями, при цьому, залишаються здебільше у визначенні безперервності історичної тяглості існування населеного пункту за трьохсотрічного османського панування у північно-західному Причорномор'ї. Також є актуальним питанням появи тюркської назви населеного пункту та її османської трансформації з подальшою фонетичною інтерференцією арабськографічного топоніма у латиничній чи то кириличній транскрипції.

Метою дослідження є надання письмових османсько-турецьких джерел щодо існування населеного пункту з османсько-турецькою назвою Ходжабей / Коджабей протягом XVI-XVIII ст. та подальшого використання цього топоніму у російсько-імперський період, паралельно з офіційною назвою – Одеса.

У дослідженнях з історії Одеси досить популярним залишається використання назви Хаджибей чи Качібей, позначаючи таким чином населений пункт протягом усього османського періоду. Така традиція іменування передусім пов'язана з використанням письмових джерел XVIII ст. російською [6, с. 211-212] чи то європейським мовами [17, с. 77, 502].

Одне з найбільш цитованих джерел доосманського періоду, з яким пов'язують появу першої письмової згадки населеного пункту на місці Одеси – хроніка Яна Длугоша в десятій книзі історії Польщі, в якій зокрема говориться про відправку зерна до Константинополя з королівського порту Kaczubyeiow у 1415 р. [13, с. 367]. У багатьох дослідників історії Одеси особливо критичне ставлення до першого письмового свідчення викликає датування повідомлення через певну невідповідність зазначених історичних подій [1, с. 237-238], чи взагалі заперечується існування такого логістичного об'єкта і фортифікаційних споруд у цей період [4, с. 262]. Для даної публікації ключовим посилком цього фрагменту хроніки є подання топоніму Kaczubyeiow / Качубейов, як приклад зміненої тюркської назви Коджабей під впливом польської мови, що буде характерним для XV ст. – періоду ординського і кримського іменування населеного пункту.

Османський початок Коджабея / Ходжабея пов'язаний безпосередньо з подіями більш поглибленої інкорпорації Кримського ханства османами на початку XVI ст. Зокрема, найбільший вплив на зміну його юрисдикції відбувся під час перебування *шехзаде* Селіма на узбережжі Дністра в Саруяр (з листопада 1511 р.), коли яничарський корпус фортеці Аккерман (вже у березні 1512 р.) [15, с. 54] проголошує його османським володарем під іменем Явуз султан Селім. Безпосередньо підтримував Селіма у династичному протистоянні за османський престол його тесть – кримський хан Менглі Герай, який у підсумку передає Буго-Дністровське межиріччя у володіння султана. Все чорноморське узбережжя від Аккермана до Очакова, разом з Коджабеєм проголошується султанським *хассом* [7, с. 145].

У першій половині XVI ст. ще досить часто зустрічається у повідомленнях кримськотатарська форма топоніму «Коджабей» чи його змінена форма «Кочубей», з ярко виразним твердим «К» типовим для кипчакської групи тюркських мов у слові «Коджа». У різних перекладах османських повідомлень XVI ст. наряду з Качібеєм частіше згадується більш оригінальна назва Кочубей [2, с. 137-139; 3, с. 26-29], як похідне від «Коджабей».

У той самий час, перша половина XVI ст. (1521-1528) також позначилась фіксуванням османсько-турецької форми топоніму «Ходжабей» чи «Ходжабек» з пом'якшеним «Х», що є типовим для огузької групи тюркських мов у слові «Ходжа» під впливом арабської вокалізації. Найраніше позначення назви Ходжабей є на портоланах Пірі Реїса західного узбережжя Чорного моря, де показано лише прибережну смугу з гаванями і важливими портовими містами [19, с. 421-422].

Одне з найдетальніших картографічних зображень 1542 р. чорноморського узбережжя фіксує в одеській бухті **خواجه بك ليماني** [Hocabey Limanı] / Ходжабей Лімани – порт Ходжабей (див. мал. 1) [18]. Таке означення топоніму у словосполученні з логістичною характеристикою як порт прослідковується протягом всього османського періоду історії Одеси. При цьому більшість документів подають населений пункт як фортеця Ходжабей чи містечко де є фортеця.

Мал. 1. Фрагмент карти Чорного моря з атласу Алі Маджар Реїса, *Ali Macar Reis Atlası*

У сучасних дослідженнях неодноразово піддавалось сумніву взагалі існування фортеці чи значимого населеного пункту на місті Одеси у XVI ст. Зокрема прослідковується досить критичне ставлення до документів представлених у дослідженнях Хурмузакі [14, с. 770], які повідомляють про відновлення фортеці Ходжабей у 1593 р. Наразі у ретельно вивіреному перекладі двох документів зі збірки Хурмузакі, здійсненого А. Красножоном, вказується на розбіжність позначення у джерелах тюркського топоніму під формою *Hatzi Vegh* і *Azibegh*. [5, с. 298-303]. Досить наглядно показують ці назви вокальну інтерференцію османсько-турецької назви «Ходжабей».

Тексти латиничних повідомлень у збірці Хурмузакі, зазначаючи «важливість відремонтованої і підсиленої фортеці Ходжабей», ґрунтувалася передусім на перекладах з османських джерел. Наразі даною публікацією надається чотири османських документів, два з яких датовані 1583 р. і 1584 р., наступні два – 1593 р., на які евентуально міг посилатися автор латиничних текстів представлених у збірці Хурмузакі. Зокрема у перших двох документах зазначається необхідність проведення відновлювальних робіт і ставиться завдання щодо здійснення ремонту існуючої старої фортеці, аргументуючи практичне значення такого об'єкта на османському узбережжі Чорного моря зі значним економічним чинником збагачення і політичними привілеями Бендерського санджакбея [9, 10].

Наступні два документи 1593 р. більш докладно фокусують увагу на важливості фортеці Ходжабей на фронті протистояння з козацькими загонами, які перекривають важливе сполучення Аккермана з Очаковом. Зміст цих документів свідчить про виключне значення Ходжабея у міжпровінційних зв'язках Північно-Західного Причорномор'я з Молдовою і Волощиною і про його ключове значення в османській обороноздатності у трикутнику Очаків – Аккерман – Бендер [11, 12].

Запропоновані переклади чотирьох документів не свідчать про остаточне відновлення давньої фортеці чи побудови нової фортифікації, але надають чітке уявлення існування давнього населеного пункту протягом XVI ст. і його історичної тяглості наступного періоду. Османські документи передусім стверджують безперервність в означенні цієї фортеці виключно як **خواجه بك** [Hocabey] Ходжабей.

Період кінця XVI ст. ознаменувався низкою козацьких походів на «молдавські землі», що певним чином зачіпали фортецю Ходжабей і відбилося на подальших відновлюваних роботах, ще більше отримуючи нові руйнування у протистояннях з козацькими загонами. Наслідком чого Ходжабей залишався з певною кількістю населення, але не відігравав тої ролі що на нього покладалось. Вже за пів століття у повідомленнях Евлія Челебі говориться про цей населений пункт як зруйновану фортецю: «Місце фортеці Ходжабей: Коли султан Басзід завоював Аккерман, деякий заможний чоловік на ім'я Ходжа, отримавши дозвіл від Басзід-хана, збудував у цьому місці міцну фортецю на скелі, розмістив там невірників і ... зробив цю долину своїм володінням ... , тому [це місце] називають Ходжабей. Нині залишки будівель його фортеці видні та помітні на крутій скелі біля берега Чорного моря, і якби цю фортецю відновили за невеликі кошти, край став би заселеним і шлях став би безпечним.» Більше того, Евлія Челебі зазначаючи долину місцевість навколо Ходжабея сповіщав що «Північна сторона від річки Дністер, за винятком фортеці Очаків, є козацьким станом – місцем полювання лиховісних русів. Оскільки в цьому місці знаходиться головний шлях, яким переправляються на кораблі з Аккермана до Очакова, а звідти до Криму, тому всі козаки чигають у засідках на цих шляхах і постійно захоплюють у полон тих, хто приїжджає і від'їжджає» [16, с. 89-90]. У XVII ст. позначення Ходжабея на зазначеній території, окрім творів Евлія Челебі, зустрічається переважно на картографічних зображеннях, продовжуючи традицію його іменування у різних варіаціях, як Ходжабей, Хаджибей чи Коджабей, Качибей.

Найбільш широке джерел каталог османського архіву в Стамбулі щодо географічного показника Ходжабей чи Коджабей подає анотації документів XVIII ст., а у подвійному іменуванні Ходжабей/Одеса в анотаціях до документів XIX – початку XX ст.

Османський період підпорядкування Ходжабея особливо яскраво представлено в описовому документі 1765 р., якій представляє собою Витяг з архіву османської канцелярії щодо місця знаходження і розбудови Каракерману – Ходжабея [7, с. 228-232]. Нашарування доступної інформації у звіті османського чиновника переплелось з більш давніми свідченнями існування фортифікації Каракерман в районі належному до Ходжабея: «Місце, де будується пристань і решта будівель, у минулому було паланкою Каракерман з іншою назвою Ходжабей, де і до сьогодні знаходяться рештки цієї фортеці. Кордони [району] Ходжабея: великий шлях, що з Ходжабея прямує до Озі (Очакова) і Айранджи; великий шлях, що прямує до Аккермана і Яник Паланки, який проходить через верхів'я долини названої Даллик (Дальницька долина). То є місце, де сполучаються великий шлях, що йде з Міяк (Маяк) та інша дорога, що веде до Аккермана (через Аджидере – О. С.). З цього місця сполучення шляхів [кордон] по тій самій долині вздовж продовження ріки простягається до Чорного моря, звідки узбережжям сягає Ходжабею. Місце у таких кордонах є Каракерман-Паланкою, за іншою назвою Ходжабей. Місцевість в кордонах [району] Ходжабея відома під назвою Хейхат-Сахраси (Довга Долина). Ця земля вісімдесят років тому була порожньою і без власника. В наші дні також нема нікого, хто б її обробляв. Десятини з сіл, які знаходяться в кордонах [каза'] Аккерман, тобто на землях праворуч великого шляху, що йде з місцевості Міяк (Маяк) через верхів'я долини Даллик до Озі (Очакова) і досягає берега моря, збираються емінами Аккермана. Землі ліворуч [від зазначеного шляху] відносяться до мукатаа Беризан, і вищезазначений хан збирає її десятини. [Район, безпосередньо] у кордонах Ходжабея не належить нікому і використовується як порожня територія» [7, с. 231-232].

Більша частина османських документів щодо Ходжабея у XVIII ст. переважно стосуються відбудови старої чи будівництва нової фортеці, будівництва інфраструктури притаманної османському місту. Саме у цей період фіксується чітке адміністративне підпорядкування до Аккерманського санджака, на який покладається забезпечення будівельними матеріалами під час нового періоду відбудови фортеці [11, 12]. Інформація щодо такого роду письмових джерел, як приклад історичні тяглості позначення топоніму Ходжабей, представлено прикінцевою таблицею вибірково відібраних 32 анотації з понад 2200 архівних одиниць. В таблиці подано анотації до документів з Османського архіву Державного управління архівів в Стамбулі, з хронологією позначення Ходжабея у XVIII – початку ХХ ст.

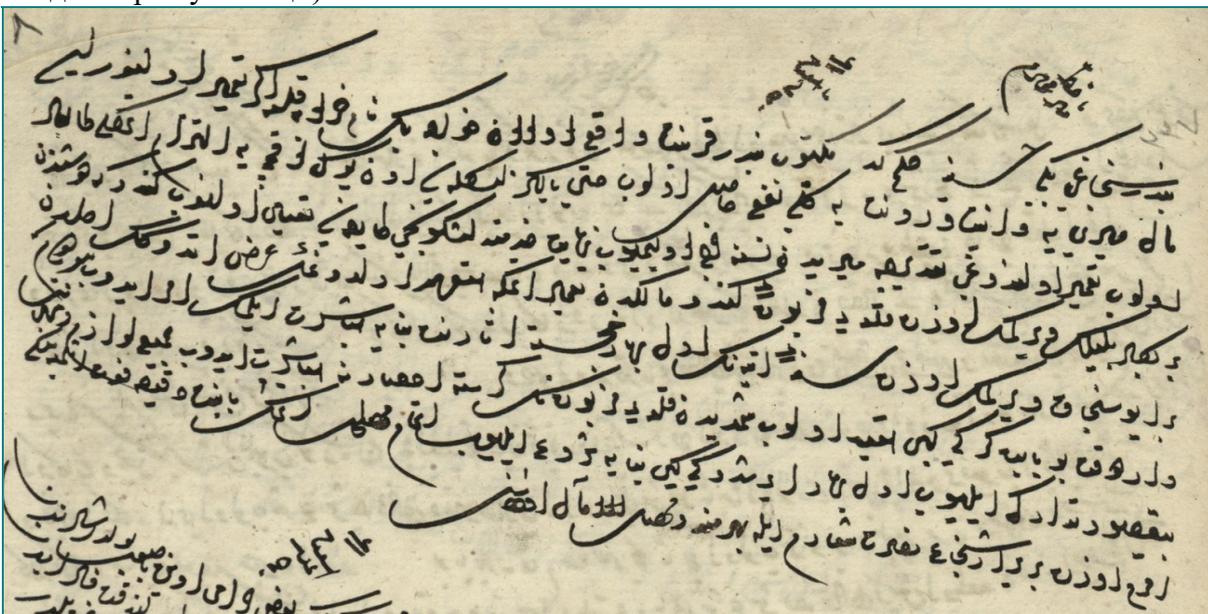
Зазначені в таблиці та інші численні османські документи з історії Одеси, позначають її османську назву передусім як «Ходжабей/Коджабей». Поява ж такої назви як «Хаджибей» швидше свідчить про результат фонетичної інтерференції, яка проявляється при транслітерації тюркських назв на лексичному рівні при їх фонетичній адаптації у романо-германських і слов'янських мовах. Особливо часто російська історіографія подає назву міста османського періоду як «Хаджибей / Гаджибей / Аджибей», що є наслідком часткового або повного пристосування тюркських назв до російської фонетичної системи з притаманною вимовою букви «о» через «а». Таким чином найбільше свідчень про Одесу під назвою Хаджибей можна спостерігати саме у російських повідомленнях XVIII ст.

Фонетична деформація топоніма призвела до заміни понятійного значення тюркської назви. Якщо в основі назви Ходжабей є перське слово Ходжа, тобто «вчитель», «духовний наставник» чи то «релігійний діяч», то у назві Хаджибей основною складовою частиною є арабське слово Хаджи – людина, яка здійснила паломництво до Мекки і виконала обов'язок хаджу. Друга складова топоніму -бей, від давньотюркського «бек», у двох же поняттях має однакове значення титулу особи високого стану – «пан», «володар», «правитель» [8, с. 687].

Багаторічне дослідження документів щодо Одеси в османських архівах Стамбулу і Софії дозволяє стверджувати про однозначне подання її османської назви виключно як Ходжабей/Коджабей. Звичайно що в архівах представлені також інші письмові джерела з досить популярним топонімом Хаджибей, але жоден документ ні хронологічно ні територіально не мав відношення до Північно-Західного Причорномор'я. Тож використовуючи поширену форму топоніму Хаджибей чи то Гаджибей щодо Одеси, називаючи її як «османській Хаджибей», принаймні є нелогічним. Використання назви Хаджибей залишається в сучасних історичних дослідженнях як російській фонетичний спадок, адаптований до української мови.

Документи:

Документ 1. Наказ Бендерському санджакебею щодо відновлення фортеці Ходжабей.
23 Cemaziyülevvel 991/ 14 червня 1583 р. (Оригінал, рукопис, османсько-турецька мова. Переклад автора публікації).

Транскрипція:

- 1 Bender Sancağı Beyi Hüseyin'e hüküm ki, Mektûb [gönderip] Bender kurbünde vâki' olan Hocabey nâm harâbe kal'a eğer ta'mîr olunur ise
- 2 mâl-ı mirîye ve âyende ve revendeye küllî nef' hâsıl olup hattâ yalnız iskelesi on yük akçeye iltizâm etmekle tâlibler
- 3 olup ta'mîr olunduğu takdirce mirîden nesne harc olunmayıp nihâyet hizmete eşkinci tâifesi ta'yîn olunup kendine düşünden
- 4 bir beylerbeyilik verilmek üzere kal'a-i mezbûre kendi mâlından ta'mîr etmeğe müte'ahhid olduğun arz etdiğin ecilden
- 5 bir iyi sancak verilmek üzere sene-i âtiyyenin evvel-bahâr-ı hüceste-âsârında binaya mübâşeret eylemen emr edüp buyurdum ki
- 6 vardıkda bu bâbda gereği gibi mukayyed olup şimdiden kal'a-i mezbûrenin kereste ihzarına mübâşeret edüp cemî'-i levâzım ve mühimmâtın
- 7 bî-kusûr tedârük eyleyüp evvel-bahâr erişdiği gibi binaya şürû' eyleyüp itmâm-ı maslahat etmek bâbında dakîka fevt etmeyesin ki
- 8 emrim üzere bir yarar sancağ-ı nusret-şî'ârım ile behre-mend ve muhassılu'l-âmâl olasin.

Переклад:

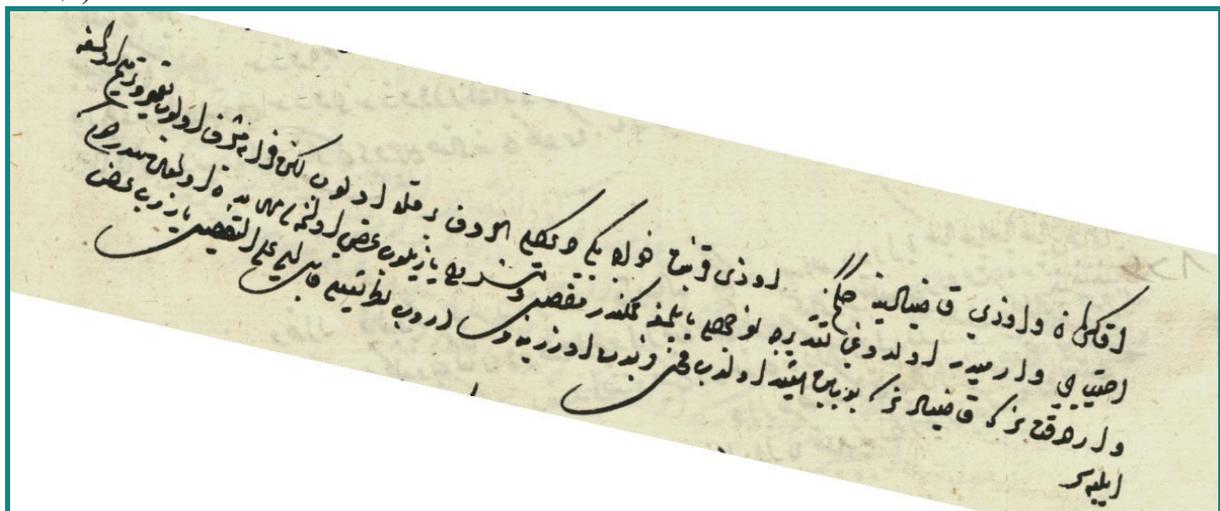
Наказ Бендерському санджакбею Хюсейіну.

У надісланому тобою листі/донесенні ти пишеш, що якщо відремонтувати розташовану поблизу Бендер фортецю Ходжабей, це принесе великі користі як для державної скарбниці, так і для тих, хто перебуває і від'їжджає. Навіть лише за її пристань, якщо вона буде віддана на відкуп, можуть бути витребувані десять йуків акче¹, і таким чином держава не витратить нічого на ремонт, а для його здійснення можуть бути призначені також ешкінджи². Ти пропонуєш також, якщо тобі буде надано бейлербейство³, взяти на себе зобов'язання зробити ремонт власними коштами.

З цієї причини я видав наказ, щоб ти зайнявся службою з будівництва навесні наступного року за умови, що тобі буде надано один добрий санджак. Коли цей наказ прибуде, вже зараз зроби все необхідне, щоб був підготовлений будівельний ліс для згаданої фортеці, і всі інші необхідні для ремонту матеріали були забезпечені без жодних нестач. Як тільки настане весна, берися до роботи, не гаючи жодної хвилини. Виконуй мій наказ, щоб отримати з моєю допомогою і підтримкою один підходящий санджак!

Документ 2. Наказ кадіям Аккермана і Очакова щодо детального опису Ходжабея.

27 Reser 992/ 04 серпня 1584 р. (Оригінал, рукопис, османсько-турецька мова. Переклад автора публікації).

¹ Yük akçe – приблизно 100,000 акче.

² Eşkinci – допоміжні війська, іррегулярна кіннота.

³ Belerbeylik – найбільша одиниця провінційного адміністративного поділу Османської держави.

Транскрипція:

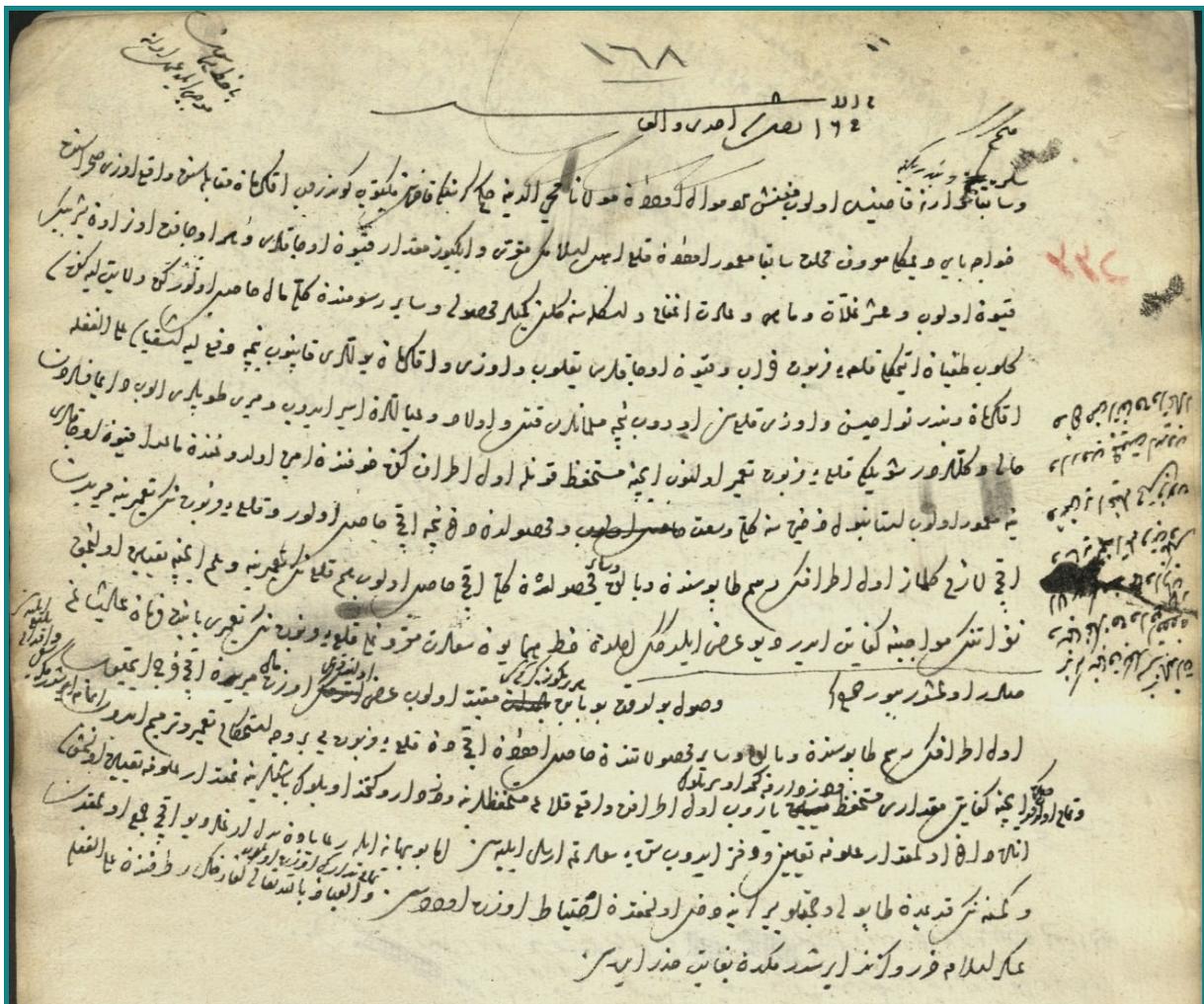
- 1 Akkirman ve Özi kādîlarına hüküm ki Özi kurbünde Hocabeyi demekle ma'rûf bir kal'a olup lâkin harâba müşrif olup ta'mîr ve termîm olmağa
- 2 ihtiyâcı var mıdır, olduğı takdirce ne vechile yapılmak mümkündür mufassal ve meşrûh yazılıp arz olunması mühimmâtдан olmağın buyurdum ki
- 3 vardıkda siz ki kādîlarsız ki bu bâbda mukayyed olup mahall-i mezbûre üzerine varıp ne tarîkile kâbil ise ale't-tafsîl yazıp arz
- 4 eyleyesiz.

Переклад:

Наказ кадіям Аккермана і Озі (Очакова)!

Поблизу Очакова знаходиться одна фортеця, відома під назвою Ходжабей, яка, однак, є на межі руйнування. Дуже важливо написати детальне донесення і роз'яснення про те, чи необхідно її ремонтувати і реставрувати, і якщо так, то як можна це зробити. Ось чому наказую тобі наступне: Коли [мій наказ] прибуде, ви, згадувані кадії, займіться цим питанням, відправтеся до казаного місця, і побачивши, що можна зробити, напишіть детальне донесення!

Документ 3. Наказ беям Силістри і Бендер щодо відбудови Ходжабея. 16 Ресер 1001 / 18 квітня 1593 р. (Оригінал, рукопис, османсько-турецька мова. Переклад автора публікації).

Транскрипція:

- 1 *Fi'l-yevmi'l-aşer fi 16 Receb sene ihda ve elf*
- 2 *Bâ-hatt-ı hümayun mucabi ile amel oluna*
- 3 *Silistre ve Bender Beyine Hüküm ki*
- 4 *Ve sâbikan Varna kadısı olup müfettişi'l-emval olan Mevlana Muhyiddin'ne hüküm ki, Senki kadısın mektub gönderip Akkirman mukâbelesinde vaki Özü sahrasında*

- 5 Hocabay demekle maruf mahalde sâbikan mamur olan kale ehl-i islâmın makarî ve ikiyüz mikdarı
koyun ocakları ve her ocakda onar onbeşer bin
- 6 koyun olup öşr-i gallat ve mâhî ve âdet-i ağnam ve iskelesine gelen gemiler mahsulü ve sair rüsûmundan
küllî mâl sâhib olurken vilayet-i Leh keferesi
- 7 gelip tuğyan etmekle kale-i mezbure harab ve koyun ocakları yıkılıp ve Özü ve Akkirman yolları
kapanıp niçe def'a Leh eşkıyası ale'l-gafle
- 8 Akkirman ve Bender nevahisini ve Özü Kalesini urup niçe müslümanları katl ve evlad ve iyâllerin esir
edip ve miri topları alıp daima fesaddan
- 9 hâlî değıllerdir. Şöyle ki kale-i mezbure tamir olunup içine müstahfiz konula ol etraf kefere havfindan
emin olduğundan mâ'adâ koyun ocakları
- 10 yine mamur olup İstanbul zahîresine küllî vüs'at ve mahsulünden dahi niçe akçe hâsıl olur ve kale-i
mezburenin ta'mirine mîrîden
- 11 akçe lâzım gelmez ol etrafın resm-i tapusundan ve balık ve sair mahsulünden küllî akçe hâsıl olup hem
kalenin ta'mirine ve hem içine tayin olunacak
- 12 neferâtının mevâcibine kifâyet eder deyu arz eylediğın ecilden hatt-ı hümayun-ı sa'âdet-makrûnumla
kale-i mezburenin ta'miri bâbında fermân-ı âlişânım
- 13 sâdır olmuşdur buyurdum ki Vusul buldukda sizki sancak beylerisiz bizzat ve sancağınızda vaki' olan
alay beyleri ve erbab-ı fîmâr ve sair neferâtla müretteb ve mükemmel düşman yarağıyla mahall-i
mezbura varıp cem'iyet edip dahi hüsn-i ittîfak ve iddihat [ile] bu bâbda her biriniz mukayyed olup arz
olunduğu üzere mâl-ı mîrîden akçe harç etmeyip
- 14 ol tarafın resm-i tapusundan ve balık ve sair mahsulâtından hâsıl olan akçeden kale-i mezbureyi ber-
vech-i istihkâm ta'mir ve termîm edip itmâma erişdirmeğe sa'y ve ikdâm-ı belîğ eyleyesiz
- 15 ve tamâm olduktan sonra içine kifâyet mikdarı müstahfiz ve dizdar ve kethüda ve bir bölük yazıp ol etrafta
vâki' kilâ' müstahfizlarına ve dizdar ve kethüda ve bölük başlarına ne mikdâr ulûfe ta'yîn olunmuş ise
- 16 onlara dahi ol mikdâr ulûfe ta'yîn ve defter edip südde-i sa'âdetime irsâl eyleyesiz. Amma bu bahâne ile
re'âyâdan bedel oğlu deyu akçe cem' olmakdan
- 17 ve kimesnenin kadîmden tapulu ve hüccetli yerlerine dahl olunmakdan ihtiyât üzere olasız. Tamâm
tedarik üzere olmayıp ve iyâzen billâhi teâlâ küffâr-ı hâksâr tarafından ale'l-gafle
- 18 asâkir-i islâm zarar ve gezend erişdirmekten begâyet hazer edesiz.

Переклад:

Десятого дня. 16 [дня місяцю] Реджеп тисяча першого року.

Наказ беям Силістри і Бендер діяти відповідно вимог змісту хатт-і хумаюн!

Наказ Мевляна Мухієддіну – колишньому кадії Варни і [нині] ревізору з майнових справ!

Саме ти, кадій, надіслав мені листа і донесення, в якому говориться наступне: «В Очаківському степу, який навпроти Аккермана, знаходиться відоме місце, зване Ходжабай. Раніше фортеця, що там знаходилася, забезпечувала мусульманському населенню місце для проживання. Воно володіло двома сотнями кошар для овець, у кожній з яких було по десять-п'ятнадцять тисяч овець, отримувало частку від десятин та інших податків на зерно і рибу, а також від доходів з вантажів кораблів, що прибували до його пристані. І тоді прийшли невірні з вілаєту Лех (Польща), які зруйнували фортецю, поширивши буйство по всій області, спалили кошари і перекрили шляхи до Аккермана і Бендер. Багато разів польські розбійники¹, зненацька нападали на нахії² Аккермана і Бендер, завдавали ударів по фортеці Очаків, вбивали багато мусульман, захоплювали в полон їхніх дітей і жінок. Траплялося, що вони захоплювали державні [османські] землі і сіяли там постійні заворушення. Тому необхідно, щоб згадану фортецю було відремонтовано і розміщено в ній мустахфізів³. Отже, вона не тільки створить впевненість перед страхом від невірних, але й дасть можливість знову зробити кошари для овець, забезпечить простір для зернового продовольства Стамбула і більше акче прибутку, який буде отримано від усієї іншої продукції. Окрім усього цього, гроші на ремонт з боку держави не будуть потрібні, оскільки податок ресмі-і тапу⁴, прибуток від

¹ Українські козаки під час «молдавських походів».

² Округи сільських громад на території Очаківської землі у підпорядкуванні до Аккермана і Бендер.

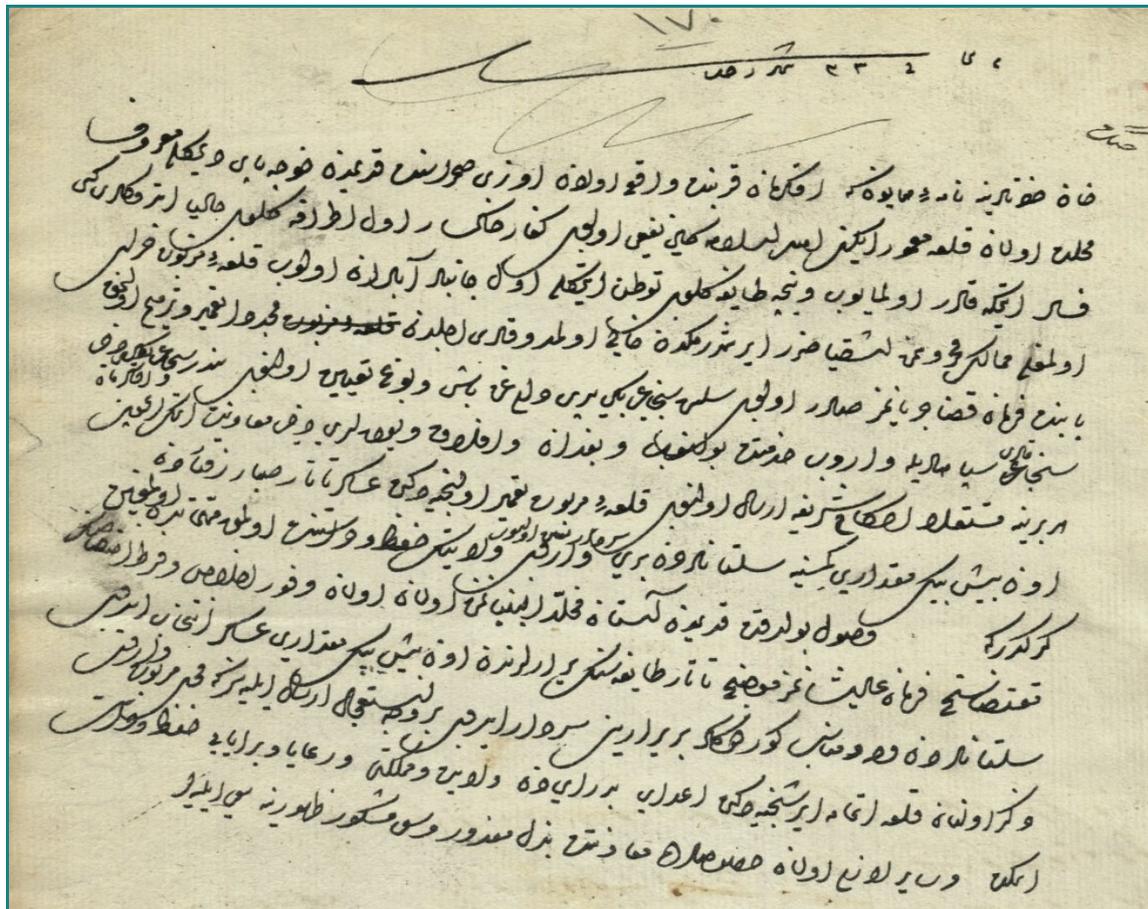
³ Müstahfiz – гарнізонні солдати, охоронці фортеці.

⁴ Resm-i tapu – податок на передачу права власності на землю, реєстраційний збір.

риби та від інших продуктів будуть достатніми як для ремонту фортеці, так і для жалування людей, які будуть призначені до неї».

З приводу надісланого донесення я видав височайший ферман, який вміщує щасливе султанське послання щодо будівництва згаданої фортеці і наказую наступне: Коли він прибуде, ви, хто є згаданими вище санджакбеями, особисто і разом з аллай-беями¹, тімаріютами² та всіма іншими [...] ³, що знаходяться у ваших санджаках, з досконалою зброєю проти ворогів відправтеся до згаданого місця, добре об'єднайтеся, при цьому кожен з вас дуже пильнує. І, як сказано в донесенні, не витрачаючи державних коштів, а з грошей від ресмі-і тапу в області, від риби та від решти продукції, побудуйте дуже міцно згадану фортецю, докладаючи зусиль наблизити час її завершення. Після того, як її [відбудова] буде завершена, призначте до неї достатню кількість мустахфізів, дізарів⁴, кетхюдів⁵ і бьолукбашів, визначивши їм точно таке жалування, яке їм належить [не применшуючи], запишіть його в реєстр і відправте до моєї благословенної столиці. З цього приводу, однак, не збирайте з реайі⁶ грошей за так званий «відкуп за сина»⁷. Остерігайтеся від втручання в землі будь-кого, хто здавна на них має старі тапії та хюджети. До того часу, як відбудова [фортеці] буде повністю завершена, упаси Боже Всевишній, не допускайте, щоб презрenni невірні зненацька напали і завдали втрат ісламському війську – нехай Аллах Всевишній оберігає!

Документ 4. Султанський лист кримському хану стосовно охорони Ходжабея. 23 Ресер 1001 / 25 квітня 1593 р. (Оригінал, рукопис, османсько-турецька мова. Переклад автора публікації).

¹ Alaybeyi – командир кінного загону

² Tımarlı sipahi – тімаріот, кінний воїн, що володів тімаром (земельним наділом за військову службу).

³ Не читабельні слова.

⁴ Dizdar – комендант фортеці.

⁵ Kethüda – заступник, помічник коменданта.

⁶ Reaya – реайя, піддане населення Османської держави.

⁷ «відкуп за сина» – певно замість Devşirme – періодичного примусового набору хлопчиків-християн до яничарського корпусу.

Транскрипція:

- 1 *Yevmi 'l-âşir fi 23 şehr-i Receb*
 2 Han hazretlerine nâme-i hümayûn ki. Akkirman kurbunda vâki olan Özü sahrasında kadîmden
 Hocabay demekle ma'rûf
 3 mahalde olan kale ma'mûr iken ehl-i islama küllî nef'i olup küffâr-ı hâksâr ol etrafa gelip hâliyâ
 etdikleri gibi
 4 fesâd etmeğe kâdir olmayıp ve niçe tâfiye gelip tavattun etmekle ol cânibler âbâdân olup kale-i
 mezbûre harâb
 5 olmağla memâlik-i mahrûsemde eşkiyâ zarar eriştirmekden hâlî olmadıkları ecilden
 müceddeden ta'mîr ve termîm olunmak
 6 bâbında fermân-ı kazâ cereyânımız sâdır olup Silistre sancağı beyi Piri dâme İzzuhu başbuğ
 ta'yîn olunup Bender ve Akkerman sancağı beyleri dahi
 7 sancakları sipâhîleriyle varıp hizmetde bulunup ve Boğdan ve Eflak voyvodalarına dahi
 mu'âvenet etmek için
 8 birbirine müstakillen ahkâm-ı şerîfe irsâl olunup kale-i mezbure tamir oluncaya değin asâkir-i
 Tatar-ı sabâ-reftârdan
 9 on beş bin mikdarı kimesneye sultanlardan biri serdar tayin olunup varıp vilayetin hıfz u
 hırâsetinde olmak mühimmâtdan olmağın
 10 gerekdir ki, Vusûl buldukda kadîmden âsitân-ı muhalledü'l-bünyânımda olan vüfûr ihlâs ve fart-
 ı ihtisâsınız
 11 muktezâsınca fermân-ı âlişânımız mücebince Tatar taifesinin yararlarından on beş bin mikdarı
 asâkir intihâb edip
 12 sultanlardan vech ve münâsib gördüğünüz bir yararın serdar edip ber-vech-i isti'câl irsâl
 eyleyesiz ki mahall-i mezbûre varıp
 13 zikr olunan kale itmâma erişinceye değin a'dâ-yı bed reyden vilayet ve memleketi ve reâyâ ve
 berâyâyı hıfz u hırâset
 14 etmekde ve sair lâzım olan husûslarda mu'âvenetde bezl-i makdûr ve sa'y-i meşkûr zuhûruna
 sa'y eyleyeler

Переклад:

Десятого дня. На 23-є числа місяця Реджеб.

Моє володарське послання до Його ясновельможності хана є таким.

З давніх часів в Очаківському степу поблизу Аккермана знаходиться місце фортеці, відомої як Ходжабей. Поки вона процвітала, вона приносила великі користі ісламському населенню. Коли в ці місця прийшли презренні невірники, вони, не зумівши посіяти розбрат, як роблять зараз, привели і поселили чималі громади, всі ті околії стали заселеними, і зруйнували згадану фортецю. Оскільки це загрожує моїм добре захищеним володінням розбійницькими пограбуваннями, я видав наказ до [очільників районів] каза, що знаходяться під загрозою, в тому сенсі, щоб фортеця була побудована знову. Головнокомандувачем було призначено санджакбея Силістри Пірі – нехай триватиме його велич! Також прибули служити санджакбеї Бендер і Аккермана, разом зі своїми спагіями¹. Воєводам Богдана (Молдови) і Валахії теж надіслали кожному окремі благородні накази, щоб вони надали допомогу. Однак, поки фортеця буде побудована, дуже необхідно, щоб п'ятнадцяти тисячне, стрімке як вітер, татарське військо прийшло з усім необхідним, і після того, як йому буде призначений сердар², нехай охороняє і захищає вілаєт з відданістю і щирою любов'ю.

І отже, коли [цей наказ] прибуде, з огляду на вашу велику щирість та надзвичайну відданість, що здавна існують при моєму вічному престолі, дій відповідно до змісту нашого високого фермана. Добери п'ятнадцять тисяч придатних воїнів з числа татарської спільноти і признач сердаром з числа солтанів³ того, кого визнаєш за підходящого та достойного, і терміново відправ їх. Коли вони прибудуть до згаданого місця, нехай докладають найбільших

¹ Sipâhî – спаги, османська кіннота.

² Serdar – яничарський командир.

³ Soltan – один з титулів для очільників кочових орд, глава ногайської спільноти.

зусиль і похвального старання в охороні і захисту від ворогів і зловмисників згаданої фортеці, поки її [відбудова] не буде завершена, а також всього краю і провінції та її реайї¹. Виявляй старанність і зроби все можливе в наданні допомоги щодо цього питання та в інших необхідних справах!

Документ 5. Транскрипція і переклад анотацій з позначенням Ходжабея. (Оригінал, османсько-турецька мова. Переклад автора публікації).

Анотації представлено хронологічно як приклад позначення топоніму Ходжабей в історичні тяглості його використання у XVIII – початку ХХ ст., вибірково відібраних з понад 2200 документів з Османського архіву Державного управління архівів в Стамбулі (далі – ВОА).

ВОА, С.ВН. 245/11347. 04 S 1150 / 3 червня 1737	
Akkirman'a yakın Kocabey nam mahalde karaya çıkan bir kancabaş ile fırkatenin tekneleri hurda haline geldiğinden kapitanlarının aldıkları salyaneler ile levendanına verilen ücretlerin geri alınması hakkında Akkirman Muhafızı Hüseyin Paşa'ya hüküm.	Наказ очаківському коменданту Хюсейїну-паші, щодо стягнення назад жалування, виплаченого капітанам, та платні, виданої матросам корабля типу «канджабаш» та фрегата, що сіли на міліну біля місцевості під назвою Коджабей поблизу Аккермана і корпуси яких прийшли в непридатний стан.
ВОА, С.ІКТС. 18/845. 16 M 1178 / 16 липня 1764	
İstanbul'a çokça zahire gelmesini temin için Özi ile Akkerman beyninde Hocabey'de (Odesa) bir iskele ve cami ile mahzenler ve sair ebniye inşasına Müderrisinden Hafız Mehmed Efendi'nin tayin kılındığına ve tafsilat-ı lazımeye dair kaleme alınan hüküm müsveddesi. (Mühim ve şayan-ı mütalaadır.)	Чернетка наказу, складеного щодо призначення Хафіза Мехмеда-ефенді з числа медресе-викладачів на будівництво пристані, мечеті, складів та інших споруд у Ходжабеї (Одесі) між Очаковом та Аккерманом для забезпечення великих поставок зерна до Стамбула, а також щодо необхідних дрібниць (Важливе і гідне уваги).
ВОА, С.АС. 1066/46912. 21 M 1178 / 21 липня 1764	
Hocabey Limanı'nda yapılacak iskele ve mahzen hizmetine tayin olunan Mustafa Çavuş'a yol parası ve nafaka bahası verilmesi.	Виділення дорожніх грошей та коштів на утримання Мустафі-чавушу, призначеному на службу будівництва пристані та складів у порту Ходжабей.
ВОА, С.АС. 344/14273. 11 C 1178 / 6 грудня 1764	
Mahrusa Akkerman kazasına ta'bi Hocabey nam-ı mahalde iskele küşadı ve ca'mi hümayun ve mehazın ve han kebir ve elbetiye saire ile ma'mur teblitine işbu senei mübarekte irade aliyet hazret-i tac-dari buyurulub taraf devlet Aliye'den bina emini tayyin buyurulan müderrisin keramdan Hafız El-hac Mehmed efendi ma'refetle bina ve itmam olub tam şitadhol ve asitane Aliye'ye ba-ferman 'ali da'vet ve mumaileyhen binasının kazıla kalan müsamir cedid ve mühimmat saire ma'rifet şera'le hala Akkerman kalesinde habbe hane-i amire yetiselim ve vezn ve kal'a-ı mezbure cebeci başısı Ali ağanın mekbuzatı defteridir ki ati zikr olunur.	За наказом Його Величності султана було вирішено відкрити пристань, збудувати мечеть падишаха, склади, великий караван-сарай та інші споруди в селищі Ходжабей, що належить до каза захищеного Аккермана. Для виконання цього завдання від імені Османської держави було призначено відповідаль-ного за будівництво – поважного вченого Хафіза Ель-Хаджа Мехмеда-ефенді. Після завершення будівництва його було запрошено до столиці за султанським наказом. Залишені будівельні матеріали та інше майно, що залишилося після будівництва, було передано до державного складу в фортеці Аккерман. Цей документ є реестром отриманих матеріалів, склав його Алі-ага – очільник арсеналу фортеці Аккерман.

¹ Reâyû ve berâyû – синонімічні поняття в означенні підданих Османської держави.

BOA, C.ML. 489/19906. 29 B 1178 / 21 лютого 1765	
Özi ile Akkerman arasında tesis olunan Hoca Bey (Hüce Bey-Odesa) nam mahallin mamuriyetine hizmet etmek üzere irade-i padişahi ile yapılmakta olan mahzenlerden ikmal edilen ikisi, kaban tüccarından Alyanak Hacı Osman'na yirmi beşer kuruşa icar olunarak kiralarının alınmış olduğuna dair Bina Emini Hacı Mehmed'in tahrirati.	Рапорт відповідального за будівництво Хаджі Мехмеда про те, що два завершені склади з числа тих, що будуються за султанським іраде (наказом) для служіння облаштуванню місцевості на назві Ходжа-бей (Хюдже-бей – Одеса), розташованої між Очаковом та Аккерманом, були здані в оренду купцю зерна Алянаку Хаджі Осману по двадцять п'ять гурушів [кожний], і орендна плата була отримана.
BOA, C.BLD. 90/4494. 29 B 1178 / 21 лютого 1765	
Özi ile Akkerman arasında Hocabey merkadı civarında yapılan beş mahzenin kirası olan 120 kuruşun hazineye teslim edilmesi.	Про передачу до скарбниці 120 гурушів, що є орендною платою за п'ять складів, збудованих у навколо ринкової площі Ходжабея, що між Очаковом та Аккерманом.
BOA, C.NF. 2/88. 22 L 1178 / 14 квітня 1765	
Özi ile Akkerman arasında Hocabey limanında, mukaddema müderrislerden Hafız Hacı Mehmed marifetiyle inşa edilen ebniyeden maada, tüccarın ve yolcuların emniyetleri için Karagirman'daki harap palanga binası ile iskele önünde bir fener ile iktiza eden ebniyenin inşası ve arazi-i haliyenin taliplerine tefviz ve icar edilmesi. (Özi valisi ve kadısına))	До губернатора і кадія Очакова. Про будівництво, окрім споруд, раніше збудованих за посередництвом Хафіза Хаджі Мехмеда, якій є з числа медресе-викладачів. У порту Ходжабей, що між Очаковом та Аккерманом, необхідно відбудувати зруйновані укріплення в Каракірмані і маяк перед пристанню, а також інші необхідні споруди для безпеки купців і подорожніх, та про передачу і здачу в оренду порожніх земель бажаним.
BOA, C.BH. 136/6564. 26 N 1178 / 19 березня 1765	
Özi ile Akkerman arasında Hocabey Limanı'nda Bina Emini Müderris Hacı Mehmed Efendi tarafından yaptırılan iskele ve sair binalar için alınan kereste esmanı.	Про вартість деревини, закупленої для пристані та інших будівель в порту Ходжабей, що між Очаковом та Аккерманом, збудованих еміном будівництва Хаджі Мехмедом-ефенді, якій є з числа медресе-викладачів..
BOA, C.AS. 1046/45944. 16 Za 1178 / 7 травня 1765	
Hocabey Limanı ebniyesiyle Bender Kalesi tamirine memur Hassa Mimarlarından Yani Kalfa'ya yol parası ve ücret verilmesi.	Про виділення дорожніх грошей та платні Яні-калфі, який є з числа палацових архітекторів, призначеного на будівництво споруд порту Ходжабей та на ремонт фортеці Бендер.
BOA, C.BLD. 128/6369. 29 C 1179 / 13 грудня 1765	
İstanbul'a bolca zahire gelmesi için Hocabey limanına müceddeden iskele küşadı ferman buyurulduğundan bunun varidat ve masarısını mübeyyin pusula. g.tt	Відомість що показує доходи та витрати, заново відкритої пристані у порту Ходжабей для забезпечення великих поставок зерна до Стамбула відповідно до наказу султанського ферману.
BOA, C.İKTS. 43/ 2112. 1179 N 16 / 26 лютого 1766	
Hocabey'de miri fırını kirada olduğundan başka fırın açılmaması.	Про те, щоб не відкривати інших пекарень, оскільки державна пекарня в Ходжабеї здана в оренду.
BOA, C.NF. 1/45. 25 Z 1179 / 4 червня 1766	
Hocabey limanında Hafız Mehmed Efendi marifetiyle yaptırılan ebniye bakıyyesinden mevcut olan ve Bina Emini Ahmed Efendi tarafından sarfedilen ve mevcut kalan malzeme.	Про матеріали, що залишилися від решти споруд, збудованих за посередництвом Хафіза Мехмеда-ефенді в порту Ходжабей, які були витрачені еміном будівництва Ахмедом-ефенді, та про матеріали, що залишилися [після цього].

BOA, C.AS. 73/3438. 2 M 1180 / 10 червня 1766	
Özi ile Akkerman arasındaki Hocabey Limanı İskeleyi'nde yapılacak palankanın inşaatında kullanılacak amele hakkında hüküm.	Наказ щодо робітників, які будуть використані при будівництві паланкового укріплення, що має бути збудований на пристані порту Ходжабей, якій є між Очаковом та Аккерманом.
BOA, C.AS. 790/33499. 22 R 1180 / 27 вересня 1766	
Hocabey iskelesinde yapılmakta olan Palanganın ikmal-i inşaatı için alelhesab dört bin kuruş daha gönderilmesi.	Про відправлення ще чотирьох тисяч гурушів авансом для завершення будівництва паланкового укріплення, що споруджується на пристані Ходжабей.
BOA, AE.SMST. III. 19/1303. 29 Z 1180 / 28 травня 1767	
Yeniden inşa edilerek küşad olunan Hocabey İskeleyi Gümrüğü bedelini iltizam eden reisiyle kethüdası Hasan'ın irad ve masarısının beyanı.	Звіт про доходи та витрати очільника митниці та його помічника Хасана, що взяли на відкуп митницю пристані Ходжабей, яку було знову відбудовано та відкрито.
BOA, C.BLD. 131/6504. 28 Ra 1181/ 24 серпня 1767	
Hocabey iskelesinde hamam olmadığından, yedi arşın kubbeden ibaret bir hamamın yaptırılması.	Оскільки на пристані Ходжабей немає лазні, є необхідність будівництва такої лазні, з куполом [у діаметрі] сім аршинів.
BOA, C.ML. 743/30292. 29 Z 1181 / 17 травня 1768	
Akkirman yakınında yeniden küşad olunan Hocabey iskelesindeki Havass-ı Hümayun'a ait boş arsaların reisler kethüdası Hacı Hüseyin ve kapan tüccarından 23 kişi tarafından mağaza ve dükkanlar yaptırılmak üzere beşyüz ve biner zira' arsalar verilmesi ve bu arsalar yapılacak binalar mülk olup arsaları için beşyüz zira' için otuz akçe şehriye mukataa vermelerine dair.	На знову відкритій пристані Ходжабей поблизу Аккермана, на порожніх ділянках що належать до султанського володіння, надати помічнику управителів Хаджі Хюсеїну та 23 особам з числа купців зерна по п'ятсот і по тисячу аршин для будівництва магазинів і крамниць. Будівлі, що будуть збудовані на цих ділянках, будуть [їхньою] власністю, а за ділянки вони платитимуть щомісячну відкупну плату тридцять акче за п'ятсот аршинів.
BOA, C.AS. 395/16281. 29 M 1182 / 15 червня 1768	
Hocabey iskelesine yapılacak hamam için taşların kesilmesi, kaledeki toplara muktezi barutun Akkerman cebehanesinden alınması ve amele ücretinin gönderildiği.	На пристані Ходжабей має бути збудована лазня, для якої було вирубано каміння. Необхідний порох для гармат у фортеці було взято з арсеналу Аккермана, і плата робітникам була відправлена.
BOA, C.ML. 422/17165. 29 Z 1182 / 6 травня 1769	
İstanbul'a çokça zahire gelmesi için Hocabey İskeleyi'nin zabt ve idaresiyle han, mahzen, dükkan vesair miri binalar yaptırılarak hasılatının cem' ve tahsili her sene birine ihale edildiğinden mültezimi hesabının tetkik ve ta'miki.	Перевірка та затвердження розрахунків відкупника, оскільки управління та адміністрування пристані Ходжабей, а також збирання та стягнення доходів від караван-сараю, складів, крамниць та інших державних будівель, збудованих для забезпечення значних поставок зерна до Стамбула, щороку передається в оренду одній особі.
BOA, C.AS. 932/40372. 8 R 1189 / 8 червня 1775	
Akkerman ve Özi hududunda deniz sahilindeki Hocabey hisarı emin bir liman olduğundan, karadan gelip gidenlerin asayişlerinin temin için, mezkür mahalle Özi canibindeki yeniçeri ortalarından birer orta ile Kılburun hisarı yerli ağalarının gönderilmesi. (Özi Muhafızı Vezir Hasan Paşa'dan)	Оскільки фортеця Ходжабей на морському узбережжі, в межах Аккермана та Очакова, є безпечною гаванню, для забезпечення безпеки тих, хто прибуває та від'їжджає сушею, [прохання про] відправлення до згаданого місця по одній роті з очаківських яничарських рот та місцевого аги фортеці Кілбурун. (Від очаківського мухафіза везира Хасана-паші)

BOA, C.AS. 1185/52858. 24 R 1191 / 1 червня 1777	
Özi Kalesi'nin ve Yanıkhisar palangasının tamiri için bina eminliğinin Hocabey Limanı bina emini Limni'ye tayin olunduğu.	На посаду еміна будівництва для ремонту фортеці Очаків та паланкового укріплення Яникхісара був призначений Лімні – емін будівництва порту Ходжабей.
BOA, C.NF. 20/970. 16 S 1192 / 16 березня 1778	
Özi kalesi menzil işi bozulduğundan, Hocabey'e yeni bir menzil yapılması ve bir menzilci tayini ile canib-i miriden idare edecek bir menzilci gönderilmesi.	Оскільки поштова станція фортеці Очаків вийшла з ладу, є будівництво нової поштової станції в Ходжабеї, необхідно призначення одного поштаря та відправлення від державної сторони поштаря, який буде управляти [станцією].
BOA, C.AS. 978/42637. 16 Ra 1202 / 26 грудня 1787	
Hocabey Palangası'nda değirmen ve fırın olmayıp sekiz saat mesafede bulunan Akkirman'dan arabalar ile getirildiği ve bir paralık ekmek üç paraya mal olduktan başka gelip geçenler ekmek tedarikinde güçlük çektikleri cihetle orada bir değirmen ile bir mahzen yaptırılarak yeniçerilerden Mazlum marifetiyle idare ettirilmesi hakkında İsmail seraskeri sadr-ı sabık Ali Paşa'ya hüküm.	Наказ колишньому великому везиру Алі-паші, [нині] сераскеру Ісмаїла, про те, що оскільки в паланці Ходжабей немає млина та пекарні, і [хліб] привозиться возами з Аккермана, що знаходиться на відстані восьми годин [шляху], і, крім того, що хліб вартістю в одне паре коштує три паре, ті, хто приїжджають і проїжджають, мають труднощі із забезпеченням хлібом, тому там має бути збудовано один млин і один склад, і управління [ними] має здійснюватися за посередництвом яничара Мазлума.
BOA, C..HR.. 10/457. 06 Za 1229 / 20 жовтня 1814	
Hocabey'den buğday almış olan iki İngiliz ticaret gemisinin Bahr-i Sefid'e çıkması için izn-i sefine verilmesi.	Про видачу дозволу на відплиття для двох англійських торгових кораблів, що закупили пшеницю в Ходжабеї, для виходу до Середземного моря.
BOA, AE.SMHD.II. 53/3536. 22 B 1231 / 18 червня 1816	
İngiltere tüccar teknelerinden Snipe tabir olunan teknenin kapudanı Martino Santa Mariya'nın Kocabey (Hocabey = Odessa) İskelesi'nden iştira ettiği Rusya hintası hamulesiyle Akdeniz canibine geçmesi için izn-i sefine talebine dair murahhas orta elçinin takriri üzerine «izn-i sefine emri verilmek» buyruldu.	Рескрипт про те, що «наказується видати дозвіл на відплиття» на підставі доповіді уповноваженого посла [Англії], щодо прохання про дозвіл на відплиття капітана Мартіно Санта Марія корабля з назвою «Снайп» з числа англійських торгових суден для переходу до Середземного моря з вантажем російської пшениці, закупленої на пристані Коджабей (Ходжабей = Одеса).
BOA, C..HR.. 11/504. 16 M 1237 / 13 жовтня 1821	
Bahr-i Siyah'ta vaki Hocabey'e gidecek olan bir gemi için izn-i sefine verilmesine dair İngiltere Fevkalade murahhas Büyükelçi Lort İstiranfort tarafından verilen takrir.	Доповідь, подана надзвичайним уповноваженим послом Англії лордом Стренфордом, щодо видачі дозволу на відплиття для одного корабля, що має відправитися до Ходжабея, розташованого на Чорному морі.
BOA, C..HR.. 130/6453. 25 Ra 1259 / 25 квітня 1843	
Hocabey eyaleti Hükümdarı Kont Verincof'a yirmi beş bin kuruşluk bir kıta nişan imal ve itası münasip olacağından bahisle ol-babda istizanı havi makam-ı Sadaret'e yazılan tezkere müsveddesi.	Чернетка пам'ятної записки, написаної до канцелярії великого везира, що містить запит дозволу з приводу того, що було б доцільно виготовити та вручити правителю еялету Ходжабей графу Воронцову орден вартістю двадцять п'ять тисяч гурушів.
BOA, İ.HR. 42/1982. 05 Za 1263 / 15 жовтня 1847	
Hocabey'de bulunan Osmanlı şehbenderine kılıç verilmesi.	Про вручення шаблі османському консулу, що знаходиться в Ходжабеї.

BOA, A.DVN. 169/72. 06 Ra 1278 / 11 вересня 1861	
Rus çarını tebrik için Hocabey'e (Odessa) gönderilen Mehmed Cemil Bey Efendi'ye refakat edecek olan Amedi-i Divan-ı Hümayun hulefası mütehayyizanından Selahaddin Bey'e dördüncü, Tercüme Odası hulefasından Ömer Efendi'ye beşinci rütbelerden nişan tevcihi ve kayıt masraflarının tahsili.	Про пожалування ордена четвертого ступеня Селахаддіну-бею з числа заслужених членів секретаріату Імператорської Ради та ордена п'ятого ступеня Омеру-ефенді з числа членів Перекладацької палати, які супроводжуватимуть Мехмеда Джеміля-бея-ефенді, відправленого до Ходжабея (Одеси) для вітання російського царя, та про стягнення витрат на реєстрацію.
BOA, HR.TH. 8/44. 12 Mayıs 1870 / 12 травня 1870	
Hocabey'de bulunan at canbazlarının, onbeş gün süre ile Sûr-i Hümayun eğlencelerine katılmak için nekadar ücret talep ettiklerinin Hariciye'ye bildirilmesi.	Запит до Міністерства закордонних справ, скільки платні вимагають вершники-трюкачі, що знаходяться в Ходжабеї, за участь у розвагах Імператорського свята протягом п'ятнадцяти днів.
BOA, DH.EUM.VRK. 13/33. 05 L 1332 / 27 серпня 1914	
Hocabey'deki Osmanlı tebaasının ikamet ettikleri mahallerin tahrir edildiği, Osmanlı fırıncılarının dükkanlarını terk ettikleri, bankaların çek vermedikleri ve saireye dair Hocabey Şehbenderliği'nin telgrafı.	Телеграма консульства в Ходжабеї про те, що османські піддані, які проживають в місцевостях Ходжабея були взяті на облік. Османські пекарі були змушені залишили свої крамниці, банки не видають їм чеки, та інше.
BOA, DH.EUM.2.Şb. 8/33. 09 L 1333 / 20 серпня 1915	
Fransa ve Rusya'nın büyük şehirlerindeki otel ve resmi binaların hastahaneye tahvil olunarak içerlerinin yaralılarla doldurulduğu, önceden Hocabey'de (Odessa) toplanan askerlerin Avusturya-Macaristan'a sevk olunduğu.	Повідомлення про те, що готелі та офіційні будівлі у великих містах Франції та Росії перетворюються на лікарні і заповнюються пораненими, і що війська, раніше зібрані в Ходжабеї (Одесі), відправляються до Австро-Угорщини.

Джерела та література:

1. Білецька О. В. Качибей у світлі джерел XV – XVI століть (матеріали до вивчення історичної географії Поділля та Північного Причорномор'я). *Записки історичного факультету ОДУ*: наукове видання / Колектив авторів Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2015. Вип. 26. С. 237-238.
2. Гончарук Т. Хаджибей – Одеса: проблема урбогенезису. *Нариси з історії освоєння Південної України XV-XVIII ст.*: колективна монографія /за ред. О. Репана; Укр. ін-т. нац. пам'яті. Київ: К.І.С., 2020. С. 137-139.;
3. Гончарук Т.Г., Гуцалюк С.Б., Сапожников І.В, Сапожникова Г.В. Хаджибей – Одеса та українське козацтво (1415-1797 роки). Одеса, ОКФА, 1999. С. 26-29.
4. Гулевич В.П. Первое письменное упоминание Качубеева: критический разбор. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hulevych_Vladyslav/Pervoe_pysmennoe_upomynanye_Kachubeeva_krytycheskyi_razbor_ros.pdf? (дата звернення: 10.10.2025).
5. Красножон А. В. Два документа 1593 г. о ремонтных работах в Хаджибее. *Стародавнє Причорномор'я*. Вип. XII. Одесса, 2018. 298-303.
6. Маркевич А.И. Город Качибей или Гаджибей – предшественник города Одессы. *Записки Одесского общества истории и древностей*. Т. XVII. II розділ. Одесса, 1894. С. 1-72.
7. Серета О. Османсько-українське степове порубіжжя в османсько-турецьких джерелах XVIII ст. [= XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti]. Одеса: Астропринт, 2015. С. 145.
8. Başer, A. Turko-Tatar Roots of Modern Odessa: Hocabey and Karakermen. *Acta Orientalia Hung.* 74 (2021) 4, 685–702.
9. BOA. Fon adı: “A_ {DVNSMHM.d.”, Defter № 49, Evrak № 337.
10. BOA. Fon adı: “A_ {DVNSMHM.d.”, Defter № 53, Evrak № 328.

11. BOA. Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 71, Evrak № 87.
12. BOA. Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 71, Evrak № 88.
13. Długossus I. *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huyssen.* [Textus] / Joannis Długossus. – Francofurti et Lipsiae, 1711. T.1, Liber Decimus. C. 367.
14. Documente privitoare la istoria Românilor / Culese de E. Hurmuzaki; adnot. N. Iorga. Vol. XI : 1517–1612. Bucuresti: I. V. Socecu, 1900. P.770.
15. Emecen, F. M. Yavuz sultan Selim. I Baskı. 2010, S. 54.
16. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, hazırlayanlar Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve sair, 5. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001. S. 89-90.
17. Kołodziejczyk, D. *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: international diplomacy on the European periphery (15th–18th century): a study of peace treaties followed by annotated documents* / by Dariusz Kołodziejczyk. P. 77, 502.
18. Özdemir, K. *Osmanlı Deniz Haritaları: Ali Macar Reis Atlası*, İstanbul 1992.
19. Üstüner A. *Osmanlı coğrafya kaynaklarında Eflak-Boğdan. (15-17. yüzyıl). Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2020; (28): 421-422.

References:

1. Biletska O. V. (2015) Kachybei u svitli dzhherel XV – XVI stolit (materialy do vyvchennia istorichnoi heohrafii Podillia ta Pivnichnoho Prychornomoria). *Zapysky istorichnoho fakultetu ODU: naukove vydannia / Kolektyv avtoriv – Odesa : Odeskyi natsionalnyi universytet imeni I. I. Mechnykova*. Odesa. Vyp. 26. [in Ukrainian].
2. Honcharuk T. (2020) Khadzhybei – Odesa: problema urbohenezysu. *Narysy z istorii osvoinnia Pivdennoi Ukrainy XV-XVIII st.: kolektyvna monohrafiia /za red. O. Repana; Ukr. in-t. nats. pamiaty*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].
3. Honcharuk T.H., Hutsaliuk S.B., Sapozhnykov I.V, Sapozhnykova H.V. (1999) Khadzhybei - Odesa ta ukrainske kozatstvo (1415-1797 roky). Odesa, OKFA. [in Ukrainian].
4. Gulevich V.P. *Pervoe pis'mennoe upominanie Kachubeeva: kriticheskij razbor*. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hulevych_Vladyslav/Pervoe_pysmennoe_upomynanye_Kachubeeva_kryt_ycheskyi_razbor_ros.pdf? (Accessed 10 October 2025). [in Russian].
5. Krasnozhon A. V. (2018) Dva dokumenta 1593 g. o remontnyh rabotah v Hadzhibee. *Starodavne Prichornomor'ya*. Vip. XII. Odesa. [in Russian].
6. Markevich A.I. (1894) Gorod Kachibej ili Gadzhibej – predshestvennik goroda Odessy. *ZOOID*. T.XVII. II rozdil. Odessa. [in Russian].
7. Sereda O. (2015) Osmansko-ukrainske stepove porubizhzhia v osmansko-turetskykh dzhherelakh XVIII st. [= XVIII. Yüzyıl Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı-Ukrayna Bozkır Serhatti]. Odesa: Astroprint. [in Ukrainian].
8. Başer, A. (2021) Turko-Tatar Roots of Modern Odessa: Hocabey and Karakermen. *Acta Orientalia Hung.* 74. 4, 685–702.
9. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (as following – BOA). Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 49, Evrak № 337.
10. BOA. Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 53, Evrak № 328.
11. BOA. Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 71, Evrak № 87.
12. BOA. Fon adı: “A_{DVNSMHHM.d.}”, Defter № 71, Evrak № 88.
13. Długossus I. (1711) *Historiae Polonicae libri XII, quorum sex posteriores nondum editi, in lucem prodeunt et cum praefatione Henrici L. B. ab Huyssen.* [Textus] / Joannis Długossus. – Francofurti et Lipsiae., T.1, Liber Decimus.
14. Documente privitoare la istoria Românilor (1900) / Culese de E. Hurmuzaki; adnot. N. Iorga. Vol. XI : 1517–1612. Bucuresti: I. V. Socecu.
15. Emecen, F. M. (2010) Yavuz sultan Selim. I Baskı.
16. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, (2001) Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, hazırlayanlar Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve sair, 5. Kitap. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

17. Kołodziejczyk, D. (2011) *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: international diplomacy on the European periphery (15th–18th century): a study of peace treaties followed by annotated documents* / by Dariusz Kołodziejczyk.

18. Özdemir, K. (1992) *Osmanlı Deniz Haritaları: Ali Macar Reis Atlası, İstanbul*. [in Turkish]

19. Üstüner A. (2020) *Osmanlı coğrafya kaynaklarında Eflak-Boğdan. (15-17. yüzyıl). Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (28).